

Sosyal çalışma ve çocuklara yönelik hizmetler

Doç. Dr. İsmail Barış

1956 yılında Gölcük'te dünyaya geldi. İlk, orta ve lise eğitimini Kocaeli'de tamamladı. Kocaeli Üniversitesi Sevk ve İdarecilik Bölümünden ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Kariyeri boyunca belediye başkan yardımcılığı, Belediyeler Birliği Genel Sekreterliği, belediye başkanlığı, başbakan danışmanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü gibi görevlerde bulunan Barış, 2014 yılından bu yana Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Hem Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne hem de Türk Ceza Kanunu'nun 2005 tarih ve 5237 sayılı maddesine göre göre çocuk, "henüz 18 yaşını doldurmamış kişi" anlamına gelmektedir. Ayrıca 2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre çocuk "erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış" kişi olarak belirtilmiştir (1). Çocuk koruma, çocukları hasara ve istismara karşı koruyacak devlet ve devlet dışı kuruluşların önlemleri için kullanılan ortak bir terimdir. Çocuk korumanın ilk nüveleri tarihsel olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Çocukların korunması çağdaş zorunlu eğitimin bir ifadesidir. Bununla birlikte çocuğun bakımı toplumsal bir sorundan kaynaklı ihtiyaç haline gelmiştir. Prensipl olarak devletler çocuk korumayı sağlamaktan mesuldür. Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde 1989'da imzalanan Çocuk Hakları Sözleşmesi; çocuklara sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel haklar, sağlık, eğitim, kültürel kimlik ve ifade özgürlüğü haklarının verilmesi yanında çocukları şiddet, ihmal ve istismara karşı korumaya ve çıkarlarını gözetmeye dayanmaktadır. Çocuk hakları sözleşmesine rağmen çocuk hakları dünya çapında şaşırtıcı derecede ihlal edilmektedir. Bu ihlaller beslenme eksikliği, eğitimden mahrum bırakma, zorla çalıştırma, silahlı çatışmalarda kullanma ve cinsel istismar örnekleriyle kendini göstermektedir. Dünyadaki

asimetrik gelişim, küreselleşme ve uluslararası alanda sosyal eşitsizliğin yoğunlaşması tüm bunlara gerekçe olarak gösterilmektedir (2).

Türkiye'de çocukların haklarını evrensel çerçevede belirleyen çocuk haklarına dair sözleşme 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Amerika ve Somali haricinde bu antlaşmaya tüm ülkeler dahil olmuştur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların on sekiz yaşına kadar eğitim hakkı, katılım hakkı, gelişme hakkı, korunma ve tanınma haklarını açıklamaktadır. BM'ye göre 90'lardan itibaren insani gelişmedeki düşüşün nedenleri başında HIV/AIDS ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılması, gelir seviyesindeki düşüş, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarındaki gerileme, doğal kaynakların yanlış kullanımı, işsizlik, yoksulluk gelmekte; dolayısıyla gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almaktadır. Globalleşme ile beraber hızla değişen toplumda çocuklar, yaşlılar ve hastalar kendine yer bulamamaktadır. Devletin merkezi yönetimden geri çekilmesi ile artan yoksulluk ve işsizlik nedeniyle daha iyi kazanç fırsatları ve iyi bir yaşam arayışı içinde birçok kırsal bölge sakini mevsimlik işçi olarak veya temelli olarak kente göç etmektedir. Diğer yandan ebeveynlerin savaş, yoksulluk ve iş bulmak için yakın komşu ülkelere göçüyle çocukların hızlı bir şekilde kendi başlarına sosyalizasyonları gerçekleşmektedir. Milyonlarca insan gecekondular bölgesinde insanlık dışı

koşullarda elektriksiz, susuz yaşamaktadır. Çoğu göçmen kayıt dışı sektörde düşük verimlilik, düşük kazanç, kötü çalışma koşulları altında çalışmakta, çocuklar ise fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin çok ötesinde çalışmaktadırlar (2).

Yaşam alanı 18 yaşına kadar sokaklar olan çocuklar aileleriyle ya kısmen temasta ya da hiç bağlantısı olmadan yaşamakta ve zaman içerisinde kendi davranış kurallarını ve değerlerini geliştirmektedirler. Bu çocuklar şiddet ve sömürü kurbanı olmakta, psikososyal dengesi genellikle ağır hasar görmektedir. Çocuk işçiler grubu, informal çalışmanın en düşük olduğu sektörlerde ağır koşullarda çalışmakla hem sağlık gelişimleri tehlike içerisinde hem de eğitim haklarından mahrum yetişmektedirler. Diğer sorun alanlarında; maddi sıkıntıda olan aileler kız ve erkek çocuklarının bedenlerini satarak gelir elde etmektedir. Sıklıkla çocuklar evde cinsel saldırıya maruz kalabilmekte, kimi alkol ve uyuşturucu bağımlısı olabilmektedir. Sahipsiz çocuklar insan tacirlerinin eline düşebilmektedir. Suç kaçakçıları tarafından hedeflenen çocuklar sömürgecilere büyük kazanç sağlamakta, organize çeteler için çalışmaktadırlar (3).

Sosyoekonomik düzeyin alt seviyede olduğu ve düzensiz yapılaşmanın yaşandığı kentler de, sokakta yaşayan çocukların problemlerinin üretildiği

yerler haline gelmektedir. Uzun vadeli alınacak olan önlemlerle sokak çocuklarının yeniden sokakta yaşamasını engelleyici birtakım tedbirler alınmalıdır. Parçalanmış, şiddetin var olduğu, toplumun temel taşı oluşturulan ailenin varlığını koruması ve güçlendirilmesi bu noktada önem arz etmektedir. Çocukların sokağa düşme nedenleri; yoksulluk, eğitimsizlik, çarpık kentleşme, göç, aile içi şiddet olarak görülmektedir (4).

Sosyal Çalışma-Çocukla Çalışma İlişkisi

Sosyal çalışma, bilimsel bir disiplin olmasının yanı sıra sosyal eğitimciler olarak adlandırılan meslek grubuna dâhildir. Sosyal çalışma pratikte sosyal sorunları çözmeyi, azaltmayı veya önlemeyi amaçlayan bir meslektir. Sosyal çalışma, işlevsel olarak uygulanan bir sosyal politika biçimi olarak da anlaşılabilir. Uluslararası bağlamda temel tanımı Kanada Melbourne'da Uluslararası Sosyal Çalışma Federasyonu (IFSW) tarafından 2014 yılında önerilmiştir. Buna göre sosyal çalışma; "sosyal değişimi, sosyal gelişmeyi, sosyal uyumu, insanların güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini teşvik eden, uygulamaya dayalı profesyonel ve akademik bir disiplindir". Sosyal adalet ilkeleri, insan hakları, toplu sorumluluk ve çeşitliliğe saygı sosyal çalışma için önemlidir. Sosyal bilimler, beşerî bilimler ve yerel bilgiden beslenen eklettik bilgi temelinde sahiptir (5).

Çocukla çalışma, sosyal çalışmanın klasik bir faaliyet alanıdır. Sosyal çalışma için çocuk, gençlik ve aile sınırsız çalışma alanı sunmaktadır. Bu alanlar kamu, özel ve STK'lar ile çeşitlenmiştir. Bugün sosyal çalışma insanla çalışan meslek olarak, bireyin yaşamında meydana gelen sosyal, ekonomik, psikolojik, hukuki veya insani yönden mağduriyet durumlarında müdahalelerini gerçekleştirmektedir. Çocuk ve gençlik refahında çalışma alanları şunlardır: Suça sürüklenen, sokakta çalışan, istismara uğrayan, engelli, göçmen, bağımlı, herhangi bir tehlike durumunda koruma altına alınan ve diğer sorun alanlarından etkilenen çocuklarla çalışılmak. Örnek olarak, ailenin çocuk için bir tehdit oluşturduğu durumda çocuk, sosyal çalışmacı tarafından başarılı bir şekilde desteklenip koruma altına alınmalıdır. Sosyal çalışmacının yaz-

mış olduğu rapor neticesinde almış olduğu kararlar çocuğun geleceğine de yön vermektedir. Bu bağlamda Çocuk Koruma Kanunu 5395 sayılı yasa uyarınca tanımlara uymak ve çocuğun yüksek yararını gözetmek gereklidir. "Korunma ihtiyacı olan çocuk; bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu" ifade etmektedir (6). Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. Maddesine göre çocuklara yönelik güvenlik tedbirleri aşağıda belirtildiği gibidir (7).

- Danışmanlık tedbiri ile çocuğun içinde yaşadığı aileye çocuk yetiştirme konusunda yol göstermek ve danışmanlık hizmeti vermek,
- Eğitim tedbiri ile çocuğun eğitiminin devamına, iş ve meslek edinmesi için çeşitli kurslara yönlendirme veya işe yerleştirilmesine öncülük etmek,
- Bakım tedbiri ile çocuğun bakımı aile tarafından gerçekleştirilemeyecekse, onun herhangi bir resmi veya özel bakım imkânından ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlanmasını sağlamak,
- Sağlık tedbiri ile çocuğun fiziksel ve ruh sağlığının korunması amacıyla tıbbi bakım veya rehabilitasyonunun sağlamak, eğer bağımlı ise tedavilerini yaptırmak,

BM'ye göre 90'lardan itibaren insani gelişmedeki düşüşün nedenleri başında HIV/AIDS ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılması, gelir seviyesindeki düşüş, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarındaki gerileme, doğal kaynakların yanlış kullanımı, işsizlik, yoksulluk gelmekte; dolayısıyla gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almaktadır. Globalleşme ile beraber hızla değişen toplumda çocuklar, yaşlılar ve hastalar kendine yer bulamamaktadır.

e. Barınma tedbirleriyle, kalacak yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara yönelik barınma yeri sağlamak.

Çocuklarla gerçekleştirilen sosyal çalışmada ebeveynlere belirli koşullar altında verilen eğitim danışmanlığı ve eğitim desteği, koruyucu bakım ve evde eğitim önlemleri sağlanmaktadır. Mesleğin psikososyal destek boyutunda çocuk ve gençlere empati ve hassasiyetle yaklaşmak, onların görüşlerine, tutumlarına ve motivasyonlarına saygı göstermek, aile geçmişlerini tanımak, farklı dünyalarını ve gençlik kimliklerini anlamak, bağımlılık ve şiddet nedenlerini belirlemek gerekir. Sosyal çalışmacı etkin bir müdahale yapmak için şu hususları dikkate almalıdır (8):

- Bilimsel bulguları ve uygun yöntemleri dikkate alarak bağımsız, önleyici ve müdahale odaklı çalışmak,
- Topluluk ve grupları eğitim çalışmalarıyla bilgilendirmek, desteklemek ve geliştirmek,
- Müracaatçıların yetkilendirilmesine veya kendi kendine yardım etme potansiyellerine destek vermek,
- Yasal ve mali hususları dikkate alarak sosyal sorunları tanımlayıp analiz etmek ve ortakların katılımıyla hedeflenen yaklaşımları belirlemek ve karşı önlemler almak.

Türkiye'ye Bir Bakış

Türkiye İstatistik Kurumunun nüfus verilerine göre Türkiye'de 0-18 yaş aralığında 23 milyona yakın çocuk yaşamaktadır. Bu sayı, toplam nüfusun yüzde 28'ine tekabül etmektedir (9). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre Haziran 2019 tarihi itibarıyla 0-18 yaş aralığında 1,6 milyonun üzerinde Suriyeli çocuk bulunmakta, bu oran Suriyeli nüfusun %46,23'ünü oluşturmaktadır (10).

Türkiye, son yıllarda sosyal politikanın özellikli alanlarına dahil olan eğitim, sağlık, kültür, sosyal koruma, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde kapasitesini oldukça genişletmiştir. Çocuk refahı alanındaki güncel gelişmelerin geçmiş yıllara oranla oldukça ilerlediğini söylemek mümkündür. Örneğin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu zamanında, aile ortamına en uygun model olarak, koğuş tipi çocuk yuvalarının yerine oluşturulan ve faaliyete geçen çocuk evleri sitesi ve sevgi evleri çocukların sosyalleşmesi ve toplumla bütünleşmesi açısından önemli bir adım olarak güncelde başarılı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre 2002'de 200 yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasında yaklaşık 20 bin çocuk bulunuyorken, 2019 mayıs ayı itibarıyla 14 bin 75 çocuğun bakımı ilgili kuruluşlar tarafından sağlanıyor. Farklı sebeplerle ailesinin yanında bakımları mümkün olmayan çocuklar

için sürdürülen koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerine öncelik verilirken, kuruluş bakımına ise son seçenek olarak destek verilmektedir. Bu bağlamda 2002'de 500 koruyucu aile yanında 515 çocuk bulunuyorken, 2019 yılı haziran ayı itibarıyla 5 bin 583 koruyucu aile yanında 6 bin 833 çocuğun bakımı sağlanmaktadır. Diğer yandan aileyi koruma odaklı verilen Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) kapsamında çocukların kurum bakımına alınmadan ekonomik destek sayesinde aile bütünlüğü korunmaktadır. Buna göre 2002 yılında 12 bin 75 çocuk SED desteğinden faydalanırken Mayıs 2019 itibarıyla 128 bin 827 çocuk ailelerinin yanında bu hizmetten yararlanmaktadır (11).

Türkiye'de 2018 yılında UNICEF ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ortak bir çalışma yürüterek ulusal çocuk bakım sisteminin güçlendirilmesi amacıyla vaka analizleri gerçekleştirmiştir. Diğer yandan Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme birimleri için bir eylem planı oluşturmuştur. Buna göre çocuk koruma alanında risk ve ihtiyaç analizleri yapılmış ve hizmet veren merkezlerde çalışmakta olan 320 uzman personele eğitim verilmiştir. Bakanlığa bağlı 172 çocuk bakım kurumunda değerlendirme standartları ve kurum bakımı hizmet kaliteleri güçlendirilmiştir. Anka Programı ile çocuklara psikososyal destek birimi oluşturularak 193 saha çalışanına çocuk destek merkezlerinde eğitimler verilmiştir. Öte yandan adalet sistemi-

nin çocukların yararına tesis edilebilecek yeni düzenlemeler ile çocuk dostu uygulamalar ve çocukların ihtiyaçlarını belirleyebilecek, onları güçlendirebilecek bir denetimli serbestlik sistemi oluşturulmuştur. Adalet Bakanlığı çalışanları, çocuk koruma merkezlerini, koruma derneği çalışması sonucunda çocuk dostu müdahaleleri öğrenmeye yönelik eğitilmişlerdir (12). Çocuk koruma hizmetleri kapsamının bir uygulayıcısı olan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personellerine yönelik ihtiyaç analizi, vaka yönetim sistemlerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılmıştır. Geçtiğimiz günlerde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Selçuk, 2019 yılı içerisinde bin yeni ASDEP personeli alınacağını açıklamıştır (13).

2018 yılı itibarıyla Rehabilitasyon ve Çocuk Destek Merkezlerinden (ÇODEM) bin 557 çocuk faydalanmıştır. Sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklar için 130 mobil ekibin desteği ve saha çalışması ile 11 bin 760 çocuğa uygun müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Sosyal çalışma modellerinden yararlanan 45 binin üzerinde genç kamuda istihdam edilmiştir. Ülke genelinde yardıma muhtaç vatandaşlara 283 milyar TL sosyal yardım yapılmıştır (14).

Almanya'da çocuk ve gençler Sekizinci Sosyal Hukuk Kitabı (SGB VIII), Çocuk ve Gençlik Refahı Yasası (KJHG) adı altında güvence altına alınmıştır. Almanya'da sosyal politika uygulamaları bağımsız kuruluşlar, kilise kökenli vakıflar (Diakonie, AWO, Caritas), gençlik dairelerinin tahsis politikalarına ve belediyelerin finansman politikalarına bağlı olarak işlemektedir (15).

Son on yılda koruma altındaki çocuk ve ergen sayısı önemli ölçüde artmıştır. Koruma altındaki çocukların yaklaşık dörtte üçü sosyal yardım alan ailelerden, yarısından fazlası ise tek ebeveynli hanelerden oluşmaktadır. Alman gençlik dairelerinde çocuğu koruma altına almak için iki seçenek vardır: Bir kuruluş bakımı altına alma veya koruyucu aile yanına yerleştirme. Federal İstatistik Ofisi verilerine göre 2008 yılında 58 bin 690 çocuk kuruluş bakımı altında yaşarken 2018 yılında bu sayı 95 bin 585'e yükselmiştir (16). 2017 Aralık verilerine göre yaklaşık 81 bin çocuk koruyucu ailede bakım altına alınmış, 2008 yılı ile karşılaştırıldığında yüzde 35 artış göstermiştir (17). 2018 yılında Federal

Almanya Hükümeti, eyaletler ve belediyeler tarafından, çocuk ve gençlerin refahı için toplam 45,12 milyar avro harcanmıştır. Bir önceki yıla göre harcama %11 civarında artmıştır (18).

Bu karşılaştırmaya göre Almanya'da kuruluş bakımı ve koruyucu aile bakımıyla yaşayan koruma altındaki çocuk sayıları Türkiye'ye oranla daha yüksektir. Koruyucu aile sayısının fazlalığı toplumda çocuğun refahı için yüksek bir duyarlılık olduğu gerçeğini yansıtan bir gelişmedir. Türkiye'de çocuğun ailesi yanında bakılması ve SED programı ile aile bütünlüğü korunmaktadır. Diğer yandan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının son yıllarda süreklilik ve kalıcılık esaslı toplum çalışmaları gelecek için umut vericidir.

Sonuç

Sosyal çalışmacının müracaatçıya, devlete ve kendi mesleğine karşı üçlü görev anlayışı mevcuttur. Dolayısıyla bireyin ve mikro sistemin ihtiyaçlarını karıştırmada devletin mevcut sosyal politikalarına göre müdahaleler gerçekleştirirken, mesleğinin bilimsel ve etik kodlarını insan hakları çerçevesinde değerlendirir. Aşağıdaki hususlar sosyal çalışmacının etkin ve sürdürülebilir bir uygulama yürütebilmesi için çocukla çalışmada gereklidir.

- Çocuk ve gençlerin yaşam koşullarını iyileştirmede uygun stratejilerin belirlenmesi için makro düzeyde sosyal, politik ve kültürel yapıların etkisi araştırılmalıdır.
- Diğer bir analiz seviyesi ailenin mezo uzantısına dayanır. Burada değişen aile yapısı, normlar, aile üyeleri arasındaki ilişki yapılarını dikkate almak esastır.
- Mikro düzeyde ise kök neden analizin odağı bireysel psikoloji üzerinedir. Anne-çocuk-ebeveyn ilişkisinin tasarımı, etkili ve sürdürülebilir strateji önemlidir (19).

Dünyadaki zor yaşam koşullarında olan çocukların hayatlarını iyileştirmek ve desteklemek için; insan haklarının gözetilmesi, asgari sosyal standartlar oluşturulması, bu yükümlülüğün uluslararası standartlara taşınması gereklidir. İnsanlara felaket, savaş ve diğer kriz durumlarında sosyal uyum, eğitim,

sağlık hakkından yararlanma ve sübvansiyon ilkesini uygulamalıdır. Çocuk ve gençlerin yeteneklerinin ve başarılarının tanınması, onların yaşamlarıyla başa çıkmalarına yardım etmek ve güçlendirmek açısından önemlidir.

Kaynaklar

- 1) Akyüz E, *Çocuk Hukuku*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2016: 511.
- 2) Kerber-Ganse W, *Kinderrechte und Soziale Arbeit, Zeitschrift für Sozialpolitische Politik im Bildungs-, Gesundheits-, und Sozialbereich, Widersprüche* 107, 2008: 65-76.
- 3) *Fachkonzept: Soziale Arbeit mit Kindern und Jugendlichen in Schwierigen Lebenslagen, Caritas International*, 2008: 11-13.
- 4) Banış İ, *Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileler (İstanbul Örneği) Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2009, Cilt 0, Sayı 39: 111.
- 5) file:///C:/Users/crea/Downloads/Fachkonzept_Kinder_und_Jugendliche.pdf <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/> (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2019).
- 6) İcli T. G, *Çocuk Suç ve Sokak, Sokakta Yaşayan Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü yayınları*, Ankara 2009: 6.
- 7) Akyüz E, *Çocuk Hukuku*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2016: 529.
- 8) Böwer M, Kotthaus J, *Praxisbuch Kinderschutz, Professionelle Herausforderungen Bewältigen*, Beltz Juventa, Weinheim Basel, 2018: 52.
- 9) <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye-nufusunun-yuzde-28i-cocuk> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 10) <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 11) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/haberler/koruma-alt%C4%B1ndaki-14-bin-%C3%A7ocu%C4%9Fumuz-aile-ortam%C4%B1sa%C4%9F%C4%B1yozur/> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 12) <https://www.unicef.org/turkey/media/7351/file/UNICEF%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20YILLIK%20RAPORU%20-%202018.pdf> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 13) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-4-bin-321-personel-istihdamigerceklestirecegiz/> (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2019).
- 14) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/haberler/aile-calisma-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-butcesi-tbmmde-kabul-edildi/> (Erişim tarihi: 3 Temmuz 2019).
- 15) Albert S, *Subjekt Orientierte Jugendarbeit*, Juventa Verlag, Weinheim und Münih, 1997: 102.
- 16) <https://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/heimkinder-zahl-in-deutschland-waechst-seit-jahren-stark-an-a-1207610.html> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 17) <https://www.sueddeutsche.de/leben/pflegefamilien-pflegekinder-jugendaemter-1.4427565> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 18) https://www.bgw-online.de/SharedDocs/Downloads/DE/Medientypen/Wissenschaft-Forschung/BGW55-83-130_Trendbericht-Kinder-und-Jugendhilfe_Download.pdf?__blob=publicationFile (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2019).
- 19) Bernasconi S S, *Soziale Arbeit und Menschenrechte: Vom Beruflichen Doppelmandat zum Professionellen Tripelmandat*, Verlag Barbara Budrich, Opladen, 2017: 12.